

Varför inte prisreglering av naturligt monopol?

Nationalekonomistudenter lär sig redan på den första terminens mikrokurs att naturligt monopol är när produktionstekniken för en vara eller tjänst är sådan att kostnaden är lägre med ett stort företag än flera små. De lär sig också att naturligt monopol innebär problem eftersom en ensam säljare kan sätta monopolpriser och vilken ekonomisk politik som kan hindra detta, nämligen att en myndighet med uppgift att prisreglera branschen sätter högsta tillåtna pris. Dock verkar prisreglering av naturligt monopol vara ovanligt i den svenska ekonomisk-politiska praktiken och det är inte uppenbart varför det är så.

Har kanske naturliga monopol blivit mindre vanliga på grund av den tekniska utvecklingen? Något ligger det i detta, titta på telekommunikationssektorn där man förr i tiden fick dra telekablar mellan stolpar till alla platser där en telefonkontakt skulle upprättas, medan även fast telefonförbindelse numera ibland kan göras billigare med mobil teknik. Med sådan teknisk utveckling blir inträde i mindre skala enklare och graden av naturligt monopol minskar. Naturligt monopol är dock fortfarande viktigt i sektorer som transporter och energi där det inte hänt så fundamentala saker med tekniken. Ett skäl är att nätverk är viktiga i produktionen: nätverk av järnvägsspår, elkablar eller fjärrvärmerör. Det är därför som järnvägsnätet drivs av Trafikverket och priser för eldistribution regleras av Energimarknadsinspektionen.

Inom fjärrvärme finns ingen prisreglering och har inte funnits sedan reformen av elmarknaden 1996, då det beslutades att kommunernas självkostnadsprissättningsprincip *inte* skulle gälla för fjärrvärme. Detta är förvånande eftersom fjärrvärmedistribution framstår som ett typiskt exempel på naturligt monopol och som dessutom i många kommuner har privatiserats. Eftersom det finns en kostnad för att byta uppvärmningsmetod blir priselasticiteten för etablerade användare låg och potentialen för vinstgivande prishöjningar hög. En fastighetsägare som ska nyinstallera värmesystem kanske avskräcks av risken för framtida prishöjningar och tar det något säkrare före det osäkra och t ex ser till att få sitt eget bergvärmehål borrat. Detta passar bra in på mikrokursens beskrivning av en situation där prisreglering av naturligt monopol kan leda till bättre resursutnyttjande. I verkligheten är enda möjligheten för missnöjda kunder en icke-bindande förhandling med fjärrvärmebolaget.

Är prisreglering av naturligt monopol kanske ett exempel på gammal och förlegad ekonomisk politik, som man i vår moderna och avreglerande

tid har bytt mot nyare och bättre metoder? Det är svårt att hävda eftersom de naturliga monopolen förr i tiden oftast organiserades inom den offentliga sektorn som affärsverk som inte utsattes för kontroll av prisreglerande myndigheter. Affärsverkens prissättning och övriga verksamhet styrdes med andra metoder, som direkt kommunikation mellan verksledning och regering. I den mån det förekommer är prisreglering av naturliga monopol snarare något nytt i den svenska ekonomisk-politiska miljön.

Har prisreglering av naturligt monopol visat sig fungera dåligt i praktiken? Även det är svårt att tro eftersom prisreglering av naturliga monopol varit vanligt i USA under lång tid. Storbritannien har i många fall ersatt en tidigare styrning inom den offentliga sektorn med explicit prisreglering av amerikansk modell, fast de exakta prisregleringarna har utformats delvis annorlunda än i USA. Den vetenskapliga diskussionen om metoder för reglering av naturliga monopol är aktiv och producerar nya insikter om hur olika regleringsmetoder fungerar och vilka förbättringar som kan göras.

I Sverige har sedan taxiavregleringen i början av 1990-talet olika former av liberaliseringar genomförts inom ett antal branscher, inte alls bara där det fanns naturligt monopol (taxi är ju knappast ett sådant). Många av de regelreformer som genomförts kan bättre beskrivas som privatiseringar än avregleringar, eftersom förändringen varit från ett läge med offentligt ägande och få explicita regler, till ett med helt eller delvis privat ägande. Privatiseringar har följts av liberalisering då nya aktörer etablerat sig. Ett exempel är telesektorn.

Egentligen bör privatisering leda till *ökad* regelstyrning, i den meningen att tydliga regler som gäller för alla aktörer ersätter den implicita styrningen vid offentligt ägande. Detta är ett ovant perspektiv i Sverige eftersom modellen med ägarstyrning inom offentlig sektor varit så viktig här. Det är kanske naturligt att vänta sig en gradvis utveckling av branschspecifika regleringar på en del av de liberaliserade marknaderna. Exakt vilka regler som kan behövas visar sig först efter en tid, när det står klart i vilka riktningar konkurrensen styr. I så fall skulle t ex en prisreglering av fjärrvärme kunna vara en ekonomisk politik för framtiden. Det skulle öka förutsättningarna att utnyttja de stordriftsfördelar i uppvärmning som är värdefulla i vårt, stora delar av året, ganska kalla land.

Astri Muren